

ANNA WRZESIŃSKA
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
Dział Nauk Przyrodniczych
Pracownia Antropologiczna
Studia Lednickie XVI (2017)

Wyniki ekspertyzy antropologicznej materiału kostnego z miejscowości Łubowo

Abstrakt: Ekspertyzie poddano materiał kostny pochodzący z nadzoru archeologicznego prowadzonego na działce budowlanej w Łubowie w marcu 2010 roku. Zarejestrowano *in situ* nieduży, prostokątny wkop, w którym spoczywały kompletne szczątki ludzkie, całkowicie już zeszkieletowane. Ułożenie zmarłego w grobie było nietypowe. Odsłonięto „zgięty w pół” pochówek ludzki. Szkielet należał do młodej kobiety, zmarłej w wieku *Adultus*, tj. około 24–25 roku życia. Przyżyciowa wysokość ciała kobiety wynosiła według metody L. Manouvriera 158,7 cm, a według metody M. Trotter i G.C. Gleser 160,0 cm (tab. 3). Kobieta była średniego wzrostu.

Słowa kluczowe: Łubowo, nadzór archeologiczny, pochówek szkieletowy

Abstract: This paper presents the results of anthropological analyses of bone material produced in the course of archaeological supervision at a construction plot in Łubowo in March 2010. A small rectangular cut was found *in situ*, containing skeletonised human remains. The deceased was atypically positioned in the grave. ‘Flexed in half’, this was a skeleton of a young woman who had died at the age of *Adultus*; she was around 24–25 years of age. Using L. Manouvrier’s method, the woman was 158.7 cm tall in life, while the method developed by M. Trotter and G.C. Gleser suggests that she was 160.0 cm in height (Table 3). To conclude, the woman was of medium height.

Keywords: Łubowo, archaeological supervision, inhumation burial

Ekspertyzie poddano przekazany do opracowania przez mgr. Pawła Danielewicza materiał kostny pochodzący z nadzoru archeologicznego prowadzonego na działce budowlanej w Łubowie w marcu 2010 roku.

Analiza antropologiczna została wykonana dla pojedynczego szkieletu celem ustalenia płci osobnika oraz przybliżonego wieku w chwili śmierci [STRZAŁKO,

HENNEBERG 1975]. Analizy takie wykonuje się również w dochodzeniach kryminalistycznych, których celem jest zwykle ustalenie tożsamości osoby i ujawnienie przyczyny zgonu. Materiał kostny zmierzono techniką antropometryczną podaną przez R. Martina i K. Sallera [1957]. Średnią przyżyciową wysokość ciała obliczono metodą L. Manouvriera oraz M. Trotter i G.C. Gleser [STRZAŁKO 1971]. Ocenę warunków życia i stanu zdrowia osobnika oparto na ocenie zmian paleopatologicznych zaobserwowanych na kośćcu [GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA 1989].

Wyniki analizy

Osiemnastego marca byłam na miejscu odkrycia szkieletu przez archeologów badających i zabezpieczających wykop. Po doczyszczeniu kości w ziemi zarejestrowano *in situ* nieduży, prostokątny wkop, w którym spoczywały kompletne ludzkie szczątki, całkowicie już zeszkieletowane. Ułożenie zmarłego w grobie było nietypowe. Odślonięto „zgięty w pół” pochówek ludzki. Najpierw w górnym poziomie zobaczyliśmy w tzw. odślonie tylnej cały wyprostowany odcinek kończyn dolnych. Nogi były ułożone blisko siebie (kompletne) w widoku od tyłu, ze znacznym ugięciem w kolanach, jakby w pozycji skulonej (embrionalnej) z układem z wyprostowanymi stopami (w ułożeniu podeszwowym). Pod nimi zarejestrowano cały górny odcinek tułowia (wygięty w kręgosłupie lędźwiowym i miednicy) wraz z czaszką. Takie ułożenie szkieletu górnego, całkowicie zagiętego w odcinku miednicznym z bardzo blisko przylegającymi wyprostowanymi kończynami górnymi, wskazuje na złożenie zmarłego na plecach. Nastąpiło tylko słabe przesunięcie barków i czaszki w kierunku prawej strony szkieletu. Czaszka, wraz z kompletną żuchwą, spoczywała nieznacznie na boku/skroni lewej. Układ był anatomicznie poprawny, ale nietypowy jak na sposób pochowania zmarłego. Skulona, embrionalna pozycja, znana z wielu okresów historycznych, najczęściej była związana z ułożeniem zmarłego na boku prawym bądź lewym. Tutaj mamy do czynienia ze złożeniem na plecach, jednak głową w dół. Ten sposób bardziej przypominał celowe pozbycie się zmarłego, jego ukrycie (?) w jamie, aniżeli regularne złożenie w grobie. Taką pozycję ciała, w której zmarły był „zgięty w pół”, charakteryzują jeszcze bardzo ściśle przylegające kończyny, co daje możliwość precyzyjnego „spakowania” zwłok. Zmarłemu nie towarzyszyły żadne przedmioty, a w zasypisku nie zarejestrowano materiału archeologicznego. Sposób potraktowania i brak kontekstu historycznego uniemożliwiają określenie czasu pochowania zmarłego.

Trzydziestego pierwszego marca, po zakończonych badaniach ratowniczych, materiał kostny został przekazany do analizy i ekspertyzy antropologicznej.

Pochówek szkieletowy możemy uznać za prawie kompletny. Czaszka i żuchwa są dobrze zachowane. Czaszka: kształt krótkoczaszkowy (typowy dla czasów nowożytnych). W ujęciu z góry, narys w *norma verticalis* był klinowaty *sphenoides latus* [MALINOWSKI, BOŻIŁOW 1997]. Główne szwy czaszkowe są słabo oblite-

rowane tylko dołem. W szwie strzałkowym kilka, a w szwie węglowym bardzo liczne kostki wstawne. Chrzęstkozrost klinowo-potyliczny był już zrosnięty za życia. Kości czaszki są cienkie, lekkie i delikatne. Górny brzeg oczodołu jest ostry, czoło gładkie, proste, z wyraźnymi guzami czołowymi. W stropie obu oczodołów nie stwierdzono zmian przerostowych *cribra orbitalia*. Wyrostki sutkowe są małe i krótkie, prawy masywniejszy. Kresy karkowe zaznaczone słabo, potylica wybitnie wypukła. Uzębienie już niekompletne. Starcie koron słabe 0°–1° lub mierne 2°–3° i 3° (silniej starte zęby przedtrzonowe żuchwy P1). W szczęce, obustronnie za życia, wypadły pierwsze zęby trzonowe (M1), a w zębodołach rozpoczęła się już obliteracja. Trzecie zęby trzonowe, tzw. mądrości (M3), dopiero zaczynały się wyrzynać. Żuchwa o małej wysokości trzonu, prostym kącie lewym i wygiętym kącie prawym. Głowy żuchwy też są różne: lewa mała i wąska, o szerokości 16 mm, prawa masywna, o szerokości 18 mm. Obustronnie, za życia, wypadły dwa zęby trzonowe (M1, M2), a ich zębodoły były już całkowicie zarośnięte. Zęby trzonowe trzecie były już wyrżnięte. Na zębach przednich szczęki i żuchwy stwierdzono kamień nazębny, silniejszy na zębach szczęki. Wystąpiła *hypoplazja* szkliwa siekaczy i kłów. Są to zmiany w strukturze szkliwa zębów, powstałe w wyniku zmian chorobowych w dzieciństwie. Zmiany te są określane stresami wieku dziecięcego wynikającymi z niedożywienia i przebytych chorób [GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA 1989]. Silniejsze zmiany zaobserwowano na zębach żuchwy. Pomiarzy czaszki przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Pomiarzy czaszki wg Rudolfa Martina i Karla Sallera [1957]
Table 1. Skull measurements according to Rudolf Martin and Karl Saller [1957]

Pomiar		Wartość (mm)
cięciwy części mózgowej	g-op (1)	179
	eu-eu (8)	153
	ft-ft (9)	99
	ba-b (17)	137
cięciwy części twarzowej	n-pr (48)	57
	n-ns (55)	44
	mf-ek (51)	38
	sbk-spa (52)	32
	apt-apt (54)	25
cięciwy żuchwy	go-go (66)	101
	gn-id (69)	29
	kdl-kdl (65)	124
	szer. gał. (71)	25/26
obwody i łuki	obw.poz. (23)	508
	po^po (24)	320

Tabela 2. Wskaźniki czaszki wg Rudolfa Martina i Karla Sallera [1957]
 Table 2. Skull indicators according to Rudolf Martin and Karl Saller [1957]

Wskaźnik	Wartość
szerokościowo-długościowy	85,4
wysokościowo-szerokościowy Hrdlički-Kóčki	82,5
oczodołowy	84,2
nosa	56,8
wysokościowo-szerokościowy	89,5
wysokościowo-długościowy	76,5
czołowo-szerokościowy	64,7

Kości szkieletu postkranialnego są prawie kompletne. Stwierdzono tylko brak trzech kręgów szyjnych: C1, C3, C4. Na kręgu drugim (C2), niekompletnym, zaobserwowano porowatości i uszkodzenia struktury trzonu (?) w dolnym jego odcinku. Trudno ustalić przyczyny uszkodzenia, gdyż brak bezpośrednio sąsiadujących z nim obu kręgów. Na powierzchni zęba kręgu obrotowego stwierdzono znaczne obkostnienia. Brak innych czytelnych zmian w kośćcu. Stwierdzono tylko bardzo słabe zmiany przeciążeniowe w odcinku piersiowym kręgosłupa. Zarejestrowano rozszczepienie wszystkich kręgów kości krzyżowej, kanał krzyżowy jest otwarty. Stwierdzono również zmiany w budowie trzonów kości kończyn; są to znaczne, nietypowo rozdęte górne odcinki trzonów obu kości udowych z silnie zaznaczonymi przyczepami odpowiednich mięśni tego odcinka. Podobne zmiany zaobserwowano na trzonach obu kości łokciowych. Dobiegają końca procesy kostnienia m.in. końca mostkowego obojczyków, odcinków kręgów kości krzyżowej i krawędzi górnej talerza biodrowego. Na kościach miednicznych zmiany na powierzchni spojenia łonowego są w fazie III lub IV, wskazując na wiek osobnika (około 22–24 lat lub 25–26 lat) [PIONTEK 1999]. Średnica głowy kości ramieniowej wynosi 40 × 39 mm. Średnica głowy kości udowej wynosi 48 × 48 mm. Średnica głowy kości promieniowej wynosi 22 mm. Jedyny uraz czytelny na kościach to uszkodzenie przedniej części paliczka dalszego i złamanie paliczka bliższego lewego palucha, z uszkodzeniem jego głowy i jej podziałem na dwie płaszczyzny. Na głowie tylko tego lewego palucha toczyły się już silne zmiany zwyrodnieniowe. Pomiaru kości przedstawiono w tabeli 3.

Nie stwierdzono innych istotnych zmian patologicznych.

Szkielet należy do osobnika młodego zmarłego w wieku *Adultus* tj. około 24–25 roku życia, płci żeńskiej. Z pomiarów wskaźników (tab. 2) wynika, że kobieta miała głowę krótką (nadkrótkoczaszkowy), średnią, niską, o wąskim czole, średnio wysokich oczodołach i szerokim nosie. Charakteryzowała się dużą pojemnością mózgowiczaszki, która wg L. Manouvriera wynosiła 1707,0 cm³, a średnią pojemnością wg T. Belniak (1453,1 cm³). Przyżyciowa wysokość ciała kobiety wynosiła według metody L. Manouvriera 158,7 cm, a według metody M. Trotter i G.C. Gleser 160,0 cm (tab. 3). Kobieta była średniego wzrostu.

Tabela 3. Pomiary kości pozaczaszkowych wg Rudolfa Martina i Karla Sallera [1957]
 Table 3. Measurements of extracranial bones according to Rudolf Martin and Karl Saller [1957]

Kość	Pomiar	Wartość (w mm)	
		prawa	lewa
obojczyk	długość największa (1)	131	133
	obwód trzonu (6)	39	38
ramieniowa	długość największa (1)	319	315
	szerokość nasady dalszej (4)	57	—
	najmniejszy obwód trzonu (7)	59	60
promieniowa	długość największa (1)	—	228
	najmniejszy obwód (3)	—	42
łokciowa	długość największa (1)	252	247
	najmniejszy obwód (3)	38	39
udowa	długość największa (1)	432	426
	obwód w środku trzonu (8)	82	84
	szerokość kłykci (21)	75	79
piszczelowa	długość największa (1a)	340	337
	najw. szer. nasady górnej (3)	72	72
	obwód trzonu (10)	73	73
strzałkowa	długość największa (1)	328	328
	obwód w środku trzonu (4)	35	34
wysokość ciała (w cm)	według M. Trotter i G.C. Gleser	161,4	160,7
		160,0	
	według L. Manouvriera	159,1	158,3
		158,7	

Bibliografia

- GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA J.
 1989 Schorzenia ludności prahistorycznej na ziemiach polskich, Gdańsk.
- MALINOWSKI A., BOŻIŁÓW W.
 1997 Podstawy antropometrii. Metody, techniki, normy, Warszawa-Łódź.
- MARTIN R., SALLER K.
 1957 Lehrbuch der Anthropologie, Stuttgart.
- PIONTEK J.
 1999 Biologia populacji pradziejowych, Poznań.
- STRZAŁKO J.
 1971 Metody rekonstrukcji wzrostu człowieka na podstawie pomiarów szkieletu, PAn, t. 37, z. 2, s. 295–314.
- STRZAŁKO J., HENNEBERG M.
 1975 Określanie płci na podstawie szkieletu, PAn, t. 41, z. 1, s. 105–126.